

Здійснюючи характеристику реалій життя пересічного представника міської і сільської інтелігенції, авторка вдалась як до розгорнутих описів, так і аналітичних роздумів і узагальнень. У монографії представлено життя столичної еліти Києва і Харкова, великих міст (Одеси, Дніпропетровська), а також пересічного провінційного викладача, учителя, агронома тощо, в тому числі подолян.

Монографія О.А. Коляструк є оригінальним і самостійним науковим доробком з історії радянського минулого вітчизняної інтелігенції. Книга буде корисна для забезпечення фундаментального курсу історії України, а також спецкурсів з історії повсякденності, культури, інтелігенції.

Romaniuk I.M. KOLYASTRUK O.A. INTELLIGENTSIA OF THE USSR IN 1920 YEARS: EVERYDAY LIFE. - KHARKIV, 2010. - 362 p.

In this article the monograph of Kolyastruk O.A. about everyday life Ukrainian Intelligentsia in 1920 years is put under review.

УДК 94(477) «19»: 321.6

С.Л. Калитко

ПЕТРЕНКО В. І. БІЛЬШОВИЦЬКА ВЛАДА ТА УКРАЇНСЬКЕ СЕЛЯНСТВО У 20-Х – 30-Х РР. XX СТ.: ПРИЧИНИ, ТЕХНОЛОГІЇ, НАСЛІДКИ ГОЛОДОМОРУ-ГЕНОЦИДУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПОДІЛЛЯ). – ВІННИЦЯ: ДП «ДЕРЖАВНА КАРТОГРАФІЧНА ФАБРИКА», 2008. – 320 С.

У статті прорецензовано монографію В.І.Петренка, присвячену дослідженню подій Голодомору 1932–1933 рр. у Подільському регіоні.

Монографія В.І. Петренка присвячена одній з важливих і складних проблем історії України XX ст. – долі селянства у період тоталітаризму. Політика Російської комуністичної партії (більшовиків) щодо селянства переслідувала подвійну мету: спочатку заручитися підтримкою селянства у боротьбі за владу, а згодом, при створенні задекларованого як найпередовішого в історії людства суспільного ладу, знищити селянство як дрібнобуржуазний клас, що постійно породжує капіталізм у масовому масштабі, трансформувати його суспільний статус із власника у трудівника, позбавивши приватної власності. Завдяки передачі конфіскованих поміщицьких земель у користування селянам, перша частина мети була досягнута, що широко висвітлювалося більшовицькою пропагандою. Діяльність партійних органів та владних структур, пов'язана з перетворенням селянства у так званий соціалістичний клас, подавалася виключно у позитивному світлі, але значно вужче, із замовчуванням багатьох подій. До найважливіших з них належить Голодомор 1932–1933 рр. в радянській Україні, наслідки якого мали визначальний вплив на подальший розвиток української нації.

Заборона згадувати Голодомор в радянські часи пояснює нинішній стан дослідження цієї проблеми. Після з'ясування факту існування Голодомору, увага науковців спрямована, зокрема, на визначення його тривалості, виявлення кількості жертв, визначення міри відповідальності влади та встановлення характеру Голодомору як геноциду. Чимало аспектів проблеми потребують подальших студій, а саме, – висвітлення подій Голодомору в контексті аграрної політики більшовицької партії; чинників, що спричинили нечувану в мирних умовах смертність селян – виробників продуктів харчування; особливостей перебігу в регіонах тощо. Саме ці аспекти проблеми висвітлюються в рецензованій монографії.

Зміст монографії свідчить, що Петренко В. І. ретельно ознайомився з історіографією досліджуваної теми та осмислив нинішній етап її наукової розробки. Докладно охарактеризовано та подано виважену й науково-коректну оцінку праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, показано недостатній рівень висвітлення теми дисертації.

Важливим надбанням праці є її джерельна база. В основу дослідження покладено документи 6 фондів ЦДАВО України та ЦДАГО України, а також 35 фондів державних архівів

Вінницької, Житомирської та Хмельницької областей. Відзначимо також важливе значення використання матеріалів документальних збірників, виданих в сучасній Росії.

У монографії важливе місце посідає аналіз причин та форм боротьби селян регіону проти радянської влади в першій половині 20-х рр. ХХ ст., репресивні заходи владних структур проти повстанців та мирного населення. Зокрема, розкрито суть систем заручників, відповідачів та дії «надзвичайних трійок» тощо. Слушною є думка автора, що суперечності між більшовизмом та селянством не були повністю подолані впродовж 1920-х рр., а лише зменшилися, у зв'язку із запровадженням нової економічної політики.

У праці з великим знанням справи, ґрунтовно досліджено фінансово-економічні заходи радянської влади в 1927–1933 рр.; реквізиції майна селян шляхом розкуркулення та депортації, спрямовані, за офіційними твердженнями, на ліквідацію на селі дрібнотоварного капіталістичного укладу і створення соціалістичного. Особливо детально розглянуто методи збору 24 обов'язкових та «добровільних» фінансових платежів, якими оподатковувалося селянство. Автор обґрунтовано доводить, що збільшення розміру цих платежів до суми понад тисячу крб. на одне селянське господарство було неможливо виконати. Це змушувало селян погіршувати ефективність господарювання, зменшувати кількість виробленої продукції з метою зменшення суми оподаткування. Згодом ситуація значно погіршилась внаслідок реквізиції продовольства у рахунок фіскальної заборгованості, що призвело до масового голоду.

Проаналізувавши процес розкуркулення та депортацій селянства Поділля в період суцільної колективізації, автор справедливо стверджує, що метою цієї політики влади було придушення опору селянства та їх пограбування. Тому розкуркулювали не лише заможних селян, але й колгоспників під гаслом «очищення колгоспів від куркулів».

У рецензованій праці охарактеризовано наростання репресивних методів хлібозаготівель, що переросли в систему продовольчих реквізицій, спрямованих на суцільне вилучення продуктів харчування. Докладно висвітлено примусовий характер так званих «нових» методів хлібозаготівель: використання штрафів, конфіскації майна, арешти боржників, позбавлення їх виборчих прав, виселення із сіл, відрахування їхніх дітей з навчальних закладів, надсилання в села робітничих бригад, створення районних надзвичайних трійок тощо для виконання значно завищених хлібозаготівельних завдань.

Всебічно відображено процес виникнення та зростання масштабів Голодомору як результату дій влади. Цей процес був тісно пов'язаний із зростанням опору селянства регіону насильницьким методам хлібозаготівельної політики та здійсненням суцільної колективізації. У монографії систематизовано маловідомі, а також невідомі заходи влади у 1929–1933 рр.: постійне збільшення хлібозаготівельних завдань та реквізиції збіжжя «червоними валками», у зв'язку з їх недовиконанням одноосібниками і колгоспниками; додаткове вилучення зерна «зустрічними планами» хлібозаготівель та «збором посівного матеріалу»; низка штрафних санкцій, зокрема, судове переслідування боржників за статтями Кримінального кодексу УСРР; розпродаж їх майна; а з 1932 р. реквізиції всього продовольства «децентралізованими» заготівлями, економічна блокада сіл, районів системою «чорних дошок» тощо.

Варто погодитися з думкою автора праці, що до Голодомору призвело неухильне виконання цих заходів так званими «буксирними» бригадами, які діяли під керівництвом партійних уповноважених. Також справедливе судження про свідоме використання владою Голодомору як найбільш дійового засобу ліквідації селянського опору та повного приборкання селян з метою використання їх праці в колгоспах на умовах, визначених владою. Про це свідчить, зокрема, постанова Народного комісаріату постачання УСРР від 29 грудня 1931 р. «Про постачання керівного складу районів», яка передбачила гарантоване отримання цією категорією та членами їхніх родин продовольства й споживчих товарів у необхідній кількості через систему закритих розподільників. Відомо, що сам Наркомпостач було створено у 1930 р.

Здобутком монографії є наведені відомості про кількість жертв Голодомору на Поділлі.

Важливо, що дослідження перебігу подій в регіоні подано на тлі аналізу діяльності вищого керівництва СРСР та УСРР.

На прикладі подільського регіону в праці доведено, що політика влади означала неминучість масової смертності селянства від голоду. Ця політика здійснювалася усвідомлено, оскільки ще в березні 1922 р. вождь більшовицької партії В. Ленін зазначив: «Величезна помилка думати, що *неп* поклав кінець терору. Ми ще повернемося до терору і до терору економічного». (Ленін В.І. Повн. збір. тв. – К., 1974, Т. 44. – С. 412).

Дослідник аргументовано доводить, що Голодомор мав характер геноциду українського народу.

На нашу думку, наслідки Голодомору набрали ширшого значення, ніж фізична смерть мільйонів людей. Беззаперечно, гинули люди різних національностей, але переважали українці, які склали абсолютну більшість населення. На відміну від етносів, які мали державні утворення за межами України, тривалий бездержавний статус України призвів до того, що переважно селянство було носієм етнічного коду, мови, фольклору, культури, виразником національної самоідентифікації. Цю особливість відзначав на початку ХХ ст. відомий діяч єврейського національного руху В. Жаботинський: «Український народ зберіг неторканим те, що є головним, непереможним опертям національної душі: село. Народові, чие коріння міцно і густо вп'ялося на величезному терені в суцільну рідну землю, нема чого боятися за свою племінну душу, хоч би що виробляли по містах з бідолашними паростями його культури, з його мовою... Селянин усе витерпить, усіх переживе, доведе своє всупереч усім і повільно, крок за кроком зі всіх боків протиснетесь до міста, і те, що тепер вважають за мужицьку говірку, буде там за дві генерації мовою газет, театрів, вивісок – і понад те». (Цит. за Феллер М. Пошуки, роздуми і спогади єврея, який пам'ятає своїх дідів, про єврейсько-українські взаємини, особливо ж про мови і ставлення до них. – Дрогобич, 1994. – С. 205–207).

Схожу думку висловив М. Грушевський 3 жовтня 1926 р.: «Тільки коли вповні свідомі сільські верстви увіллються в робітничі верстви міста, фабрики, шахти та понесуть туди українську свідомість, українізуючи цю робітничу верству, замість самим підлягати її русифікаційному процесові, тільки тоді наша, фактично селянська Україна дійсно стане вповні робітничо-селянською країною». (Цит. за «Великий Українець»: Матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського – К., 1992. – С. 419).

Міста слугували центрами деукраїнізації, мається на увазі ополячення чи зросійщення, залежно від входження українських земель до певної держави. Тому масова загибель українських селян від голоду призвела до ліквідації найбільшої частини носіїв національної самосвідомості.

Голодомор спричинив зміну ментальності значної частини українського селянства, особливо серед молоді. З'явилися бажання позбутися ознак селянського походження, насамперед української мови, залишити село, яке асоціювалося з відсталістю та небезпекою. Ці аспекти проблеми вимагають подальшого дослідження.

Рецензована монографія не позбавлена окремих недоліків. Доцільно було б показати роль політвідділів МТС і радгоспів, які виникли восени 1932 р. і були узаконенні в 1933 р., у перебігу подій на селі; а також вплив результатів колгоспного виробництва в 1930–1933 рр. на виникнення Голодомору.

Загалом монографія В. І. Петренка є важливим внеском в українську історичну науку та спонукає до подальших досліджень проблеми.

Kalytko S.L., V.I. PETRENKO. BOLSHEVIK POWER AND UKRAINIAN PEASANTRY OF THE 20-30TH OF THE XX CENTURY: REASONS, TECHNOLOGIES, CONSEQUENCES OF THE FAMINE – DENOCIDE (BY THE MATERIALS OF PODILLIA REGION). – VINNYTSYA: STATE CARTOGRAPHIC FACTORY, 2008. - 320 P.

In the article a monograph of V.I. Petrenko is put under review. The research is devoted to the investigation of the main events of the Famine in 1932-1933 in Podillia region.